

Yayın Geliş Tarihi: 2022-09-01

Yayın Onay Tarihi: 2023-02-12

DOI No: 10.35343/kosbed.1169748

Özgür TÖR*

Akdeniz'de Libya Mücadelesi

Struggle for Libya in the Mediterranean

Özet

Tarihsel süreçte Libya coğrafyası, bulunduğu konum itibarıyla Kuzey Afrika ve Akdeniz'de geçiş yollarını kontrol etmesi ve sahip olduğu enerji kaynaklarıyla jeostratejik açıdan öneme sahip olmuştur. Bu konum büyük ve bölgesel güçlerin her daim ilgisini çekmiş, etkilerini artırmak için çeşitli mekanizmalar ile bölgedeki varlıklarını arttırmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede bölgede etkilerini arttırmaya çalışan devletlerin bölgeye ilişkin stratejilerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma büyük ve bölgesel güçlerin "Arap Baharı" süreci ve sonrasını kapsayacak şekilde Libya'ya yönelik hedefleri, bölgede etkili aktör olmaya ulaşma çabaları, uluslararası sistemin dinamikleri ve sistemdeki değişimler, yöntemler dikkate alınarak analiz edilecektir. Çalışma Arap Baharının bölgesel düzeyde yol açtığı değişimlerin, uluslararası düzeyde son yıllarda meydana gelen gelişmelerin, aktörlerin bölgeye yönelik politikaları üzerinde önemli etkilerde bulunduğu argümanı etrafında ilerleyecektir. Çalışmada; ABD'nin Libya'ya müdahaleyi geriden liderlik yöntemiyle desteklediği, ancak istediği sonucu tam anlamıyla alamadığı, Fransa'nın Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin azaltılması gayretinde olduğu, Rusya'nın Doğu Akdeniz Hava Sahasını kontrol edebileceği üslere sahip olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Libya, Akdeniz, Hava Savunma.

Jel Kodları: F50, F51, F52, H56.

Abstract

Through the history the Geography of Libya is important in term of Jeostrategy because of its location,Controlling the wide passages through North Africa and Mediterranean Basin.This location always gained the interest of the big and national Powers and to increase their effect in there,they tried to increase their presence in the land by different machanisims. Within this scope, it is important to the analysis of the Strategies for the region of the nations that tried to increase their effects on the land.

*İstanbul Aydın Üniversitesi, ozgurtor@aydin.edu.tr , ORCID:0000-0002-9011-7979

In this study, The objectives of the major and regional powers towards Libya, including the process of the "Arab Spring (Arab Revolt)" and its aftermath, their efforts to become an effective actor in the region, the dynamics of the international system and changes in the system will be analyzed by considering methods.while doing this the study will follow the arguement of The Changes of the Nation with Arab Spring (Arab Revolt) and the developments of the recent years in the International Levels that has important effects on the Politics for the region that is done by the Actors such as USA,Russia and Turkey. In the study; that The USA supported the intervention in Libya with the method of leadership from behind but couln't get the desired result, especially France trying to decrease the effects of Turkey in the Region and it reached that the Russia has the bases that could control the East Mediterranean Airspace.

Keywords: Libya, Mediterranean, Air Defence

Jel Codes: F50, F51, F52, H56.

Giriş

Uluslararası ilişkilerde soğuk savaş döneminde müttefiklik anlayışı çerçevesinde, sınırlar oldukça belirgin şekilde tanımlanmışken, 11 Eylül saldırısı ve bunun arkasından meydana gelen gelişmeler uluslararası sistemde önemli değişimlere sebep olmuştur. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte ABD'nin rakipsiz kaldığı tek kutuplu uluslararası sistem, son yıllarda Çin ve Rusya'nın yükselişi ile birlikte çok kutuplu bir yapıya evrilmeye başlamıştır (Huntington, 2005: 28). Bölgesel aktörlerin de bu sistemsel değişime eşlik etmesi uluslararası sistemde rekabetlere yol açmaktadır. Bu rekabetin yoğun olarak hissedildiği yerlerden biri de Akdeniz ve Libya coğrafyasıdır. Uluslararası sistemde büyük veya müdahaleci bağımsız güçlerin sayısı arttıkça sistemin istikrarı olumsuz yönde etkilenmektedir.

Son yıllarda bölgesel ve küresel sistemde meydana gelen dönüşümler ile Akdeniz'de tespit edilen enerji kaynakları Libya coğrafyasını da yakından etkilemiştir. Bu bağlamda Libya, ABD, Rusya, Avrupa Birliği ve Çin gibi küresel aktörlerin yanı sıra, Türkiye, Mısır, Yunanistan, İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi gibi aktörlerin de katıldığı bir rekabet alanına dönüşmüştür. Uluslararası sistemdeki söz konusu değişimler yoğunluk ve netlik kazandıkça bu aktörler Libya'daki kazanımlarını koruma motivasyonları daha fazla arttırmıştır. Bu amaçla hareket eden aktörler bölgeye yönelik politikalarını temel çıkarılarını dikkate alan bir hassasiyet ile oluşturmaktadır. 2011 yılında başlayan "Arap Baharı (Arap İsyanı)" sürecinin de bölgesel düzeyde meydana getirdiği değişimler bölgede etkili olmaya çalışan bahsi geçen aktörlerin politikalarını da yeniden değerlendirmesini gerektirmiştir.

Söz konusu tespitlerden hareketle, bu çalışma küresel, uluslararası ve bölgesel düzeylerde meydana gelen değişimlerin Akdeniz genelinde ve bu bölgede etkili olmak isteyen aktörlerin politikalarında yol açtığı değişimleri ortaya koymayı hedeflemektedir. Libya bu rekabet alanını içerisinde ayrı bir önem arz ettiği için çalışma; ABD, Rusya ve Avrupalı devletler ile Türkiye'nin Libya politikasını ağırlıklı olarak incelemektedir. Büyük devletlerin Libya'ya ilişkin politikalarının tarihsel ve güncel bir anlatısı yapıldıktan sonra, Libya'nın terör bağlantısı ile anılma sürecine değinilecek ve son olarak Libya'ya müdahale edilmesine giden süreçte "terör" konusuna yapılan referanslara değinilecektir.

Bu çalışmada temel olarak büyük devletlerin (ABD-Rusya-Avrupa Devletleri) Akdeniz havzasındaki çıkar temelli mücadelesi, başta Lockerbie faciası olmak üzere Avrupa'da meydana gelen terör saldırılarının Kaddafi Rejimiyle ilişkilendirilmesi neticesinde Libya'ya müdahale süreci incelenecektir. Bu çalışma, büyük ve bölgesel güçlerin "Arap Baharı (Arap İsyanı)" süreci ve sonrasını da kapsayacak şekilde Libya'ya yönelik hedefleri, bölgede etkili aktör olmaya ulaşma çabaları, uluslararası sistemin dinamikleri ve sistemdeki değişimler, yöntemler dikkate

alınarak analiz edilecektir. Bunu yaparken çalışma "Arap Baharı (Arap İsyanı)" bölgesel düzeyde yol açtığı değişimlerin ve uluslararası düzeyde son yıllarda meydana gelen gelişmelerin ABD, Rusya ve Türkiye gibi aktörlerin bölgeye yönelik politikaları üzerinde önemli etkilerde bulunduğu argümanı etrafında ilerleyecektir. Ayrıca Libya'nın uluslararası sistem dışına nasıl itilmek istendiği ve büyük devletlerle ilişkisinin nasıl olduğu anlatıldıktan sonra ilgili devletlerin Libya'ya yönelik stratejileri ele alınacaktır. Ardından, Libya'nın terör devleti konumuna alınma sürecinin işletilmesi ve bunun müdahaleye giden yolu açması açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Libya'nın Bağımsızlığı Sonrasındaki Tarihsel Süreç

Libya son yıllarda Akdeniz'e olan kıyası sayesinde, geçiş yollarına olan hâkimiyeti ve zengin petrol kaynaklarıyla dikkatleri üzerine toplayarak sürekli gündemde kalmaktadır. Aslında petrolün bulunmasından önce Libya'nın stratejik değeri anlaşılmış ve kontrolü için çok farklı mücadeleler verilmiştir. Tarihsel süreçte Roma, Kartaca, Mısır merkezli Memluk Devleti, Osmanlı İmparatorluğu, İtalya Libya'ya hâkim olmak için mücadele etmiştir. Libya II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Almanya arasında sürekli el değiştirmiştir.

İtalya tarafından 1923 yılında Trablusgarb yakınlarında Mellaha Hava Üssü inşa edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin kontrolünde bulunan Mellaha Hava Üssü ABD'ye devredilmiştir. 1954 yılında Albay John L. Tappin Libya'ya ilk ABD Büyükelçisi olarak atanmış ve aynı yıl ABD ile Libya arasında üssün kullanımına dair ikili anlaşma yapılmıştır. 1955 yılında ABD'nin 4600 personeli bu üsde görev yapmıştır. ABD Mellaha Üssüne "Wheelus" Hava Üssü ismini vermiştir. Mellaha (Wheelus) Akdeniz bölgesine ABD'nin en büyük ve donanımlı üssü haline gelmiştir. ABD'nin II. Dünya Savaşından sonra Libya coğrafyasına olan ilgisinin artması ve bölgede üs edinme çabalarının arkasında yatan temel motivasyon Sovyetler Birliği'nin bölgeye olan ilgisinin artmasıdır (Genugten, 2016: 61). Stratejik olarak Libya'nın bulunduğu coğrafyayı ele geçiren Doğu Akdeniz'in kontrolünde avantaj sağlamaktadır.

Libya, II. Dünya Savaşının arkasından 1947 yılında bağımsızlığını kazanmış, 1957 yılında petrolün bulunmasıyla ekonomik anlamda genişleme başlamıştır. İşgücü ihtiyacı ve ekonomik büyüme Libya'ya olan göçü tetiklemiştir. Tunus'la işgücü kabulü için ikili anlaşma yapılmıştır. Bu sayede Libya için yeterli işgücü bulunmuş ve dolaylı olarak ülke nüfusunda hızlı bir artış yaşanmıştır (Paloetti, 2010: 61). Bu göç ileride meydana gelecek sosyal hareketleri de hızlandırmıştır. Bunun olumlu yönü ekonomik anlamda zenginleşen Libya'nın göç alan ülke konumuna gelmesi olmuştur. Ülkenin yönetiminde de iktidar mücadelesi devam etmiştir.

Libya Komuta Konseyinin başındaki Albay Muammer Kaddafi'nin 1969 yılında darbeyle Libya'nın yönetimini ele geçirmesiyle mücadeleye ara verilmiştir. Yönetim ülkedeki petrol şirketlerini millileştirmeye başlamış ve 1973 Arap-İsrail Savaşını da bahane ederek süreci hızlandırmıştır. Buna rağmen 1985 yılına kadar ABD-Libya arasında çok ciddi sorun yaşanmamıştır. Bu tarihten sonra istihbarat teşkilatlarının planlı şekilde icra ettiği olaylar neticesinde Libya hedef ülke haline gelmeye başlamıştır.

28 Aralık 1985 tarihinde Roma ve Viyana Havalimanlarına el bombaları, uzun namlulu silahlarla terör saldırıları gerçekleştirilmiştir. Saldırı sonucunda dördü Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olmak üzere 13 kişi hayatını kaybetmiş, 113 kişi de yaralanmıştır. İsrail bu saldırının arkasında Filistin Kurtuluş Örgütünün olduğunu iddia etmiştir. Saldırırganların Tunus tarafından desteklendiği de iddialar arasında yer almıştır (Tagliabue, 1985). Bazı istihbarat teşkilatları saldırının Libya ile bağlantılı olduğunu öne sürmüş, sarf edilen çabalara rağmen gerekli bağlantıya ait kesin deliller bulunamamıştır.

05 Nisan 1986 tarihinde Berlin’de bir gece klubüne terör saldırısı yapılmıştır. Bombalı saldırı neticesinde iki Amerika Birleşik Devletleri askeri ve iki Türk hayatını kaybetmiştir. Bu saldırının yapılmasına Libya İstihbarat Servisinin destek verdiği gerekçesiyle Libya’ya “Operation Eldorado Canyon” isimli harekâtla hava saldırısı düzenlenmiştir. Berlin’de gece klubüne yapılan terör saldırısından 10 gün sonra Libya’ya icra edilen hava taarruzuyla 37 insan yaşamını yitirmiştir. Hayatını kaybedenler arasında Kaddafi’nin 15 yaşındaki üvey kızı da vardır. Almanya’da dört yıl süren yargılama neticesinde Verena Chanaa isimli Alman vatandaşı, Yassir Chraidi isimli Libya Elçiliğinde çalışan Filistinli saldırıyla ilgili suçlu bulunmuş ve 14 yıla mahkûm edilmiştir (Finn, 2001).

Berlin’de yapılan terör saldırısı ve buna karşı hemen gerçekleştirilen hava harekâtını, 1988 yılında meydana gelecek bir başka terör saldırısını tetiklemiştir. 21 Aralık 1988 tarihinde Almanya’dan Amerika Birleşik Devletleri’ne gitmek üzere havalanan Pan-Am Hava yollarına ait 103 sefer sayılı yolcu uçağına terör saldırısı yapılmıştır. Uçak, İskoçya’nın Lockerbie kasabasının üzerinde infilak etmiş, olayda 270 kişi hayatını kaybetmiştir. Saldırıda ölenlerden aralarında 35 öğrencinin de olduğu 190 kişi Amerika Birleşik Devletleri vatandaşıdır. Amerika Birleşik Devletleri yetkililerinin yaptığı açıklamalara göre saldırının yapılmasında görev alan Muhammed Mesud isimli kişinin eski bir Libya İstihbarat Servisi çalışanı olduğu belirtilmiştir. Bahse konu şahıs terör saldırısı emrinin Libya Lideri Muammer Kaddafi tarafından verildiğini beyan etmiştir (BBC News, 2020).

Eski Libya lideri Muammer Kaddafi, 2003 yılında Libya’nın Lockerbie faciasıyla ilgili sorumluluğunu kabul etmiş, kurbanların ailelerine tazminat ödemiştir. Buna rağmen Kaddafi saldırı emrini kendisinin vermediğini savunmuştur (Euronews, 2020).

Yukarıda belirtilen saldırılar için Devlet Başkanı Muammer Kaddafi’nin emir verip vermediği tam olarak bilinmemektedir. Ancak olayın Libya ile bağlantısı kurulmuştur. Almanya’da gece klubüne yapılan saldırının karşılığı olarak Libya’ya hava saldırısı düzenlenmiştir. Libya da bu hava saldırısına karşılık olarak Pan-Am uçağına terör saldırısında bulunduğu değerlendirilmiş ve Dünya’da olaylar bu şekilde kabul görmüştür. Yalnız bu saldırıdan sonraki gelişmelerin Libya’nın aleyhine geliştiği kesinlikle bilinmektedir. Farklı bir ifadeyle terör saldırıları Libya’yı hedef haline getirmiş, yapılacak askeri müdahaleler için uygun zemin oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri bu durumu kendi lehine çevirmeye gayret etmiş, ortamı şekillendirmeye ve Libya’ya müdahale etmek maksadıyla ortaya çıkan fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır.

ABD Başkanı Ronald Reagan’ın Kaddafi’yi düşman ilan ettiği dönemden itibaren Libya’da mevcut yönetime muhalif olabilecek bütün lider ve eğilimler önem kazanmıştır. Aslında Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1970’lerden 1980’lerin başına kadar Libya içerisinde muhalif kadrolar oluşturulmuştur. Bunların bir kısmı ülke içinde hareket ederken bir kısmı da yurt dışında faaliyetlerini devam ettirmiştir. “Müslüman Kardeşler” yapılanması Kaddafi’nin devriminden sonra kısa bir süre için faaliyetlerini durdurmuş ve 1980’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde “Libya İslamcı Grubu” adı altında tekrar ortaya çıkmıştır (Genugten, 2016: 111).

En büyük muhabelet unsuru ise Libya ile Çad arasında meydana gelen sınır ihtilafı ve arkasından gelen savaş neticesinde ortaya çıkmıştır. Libya-Çad arasında 1987 yılında silahlı çatışma çıkmış ve kazanan taraf Çad olmuştur. Bu savaş sırasında Libya Ordusunun başında bulunan Albay Halife Hafter de Çad Ordusuna esir düşmüştür. Bu utanç verici yenilgi neticesinde Kaddafi ve Libya Halkı esirlere sahip çıkmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri buna öfkelenen Hafter’i kurtarmış ve CIA (Merkezi İstihbarat Teşkilatı) ile çalışması için kendisini

Amerika'ya götürmüştür. Amerika'ya yerleşen Hafter, Ulusal Cephe'ye (NFSL) katılmıştır. Albay Hafter 2011'de Libya'ya dönmeden önce CIA için çalışmalarını devam ettirmiştir (Genugten, 2016: 123).

2. Arap Baharı Sonrasında ABD-Libya İlişkileri

Libya'da hızlı nüfus artışı, gelir dağılımdaki adaletsizliğin oluşturduğu sosyolojik ortam yabancı istihbarat teşkilatlarının dışarıdan müdahale ve kışkırtma girişimlerini kolaylaştırmıştır. Bölgeyi şekillendirmek maksadı güden ülkelerin desteğiyle 2010 yılında Tunus'ta "Arap Baharı (İsyanı)" başlamıştır. "Arap Baharı (İsyanı)" Suriye, Libya'da iç savaş niteliğinde etki yaratmasına rağmen Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn'de etki oluşturamamıştır. "Arap Baharı (İsyanı)" en fazla Baas rejimine sahip ülkelerde etkisini göstermiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Libya'da yönetim değişikliğini başlangıçtan itibaren destekleyen stratejiler geliştirmiştir. Arap milliyetçiliğinin yansması olan Baas rejimleri bu rejimlerin kuruluşundan itibaren Amerika tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bunun çok sayıda sebebi olmakla birlikte Irak, Suriye ve Libya'da Baas yönetimleri tam anlamıyla hâkimken Amerika Birleşik Devletleri'nin bu bölgelerde hiçbir askeri unsurunu bulunduramaması en önemli sebeplerden biri sayılabilir.

Irak'ta bu 1990'lı yıllarda başlatılan süreç, 11 Eylül saldırısından sonra hızlanmış ve işgalle sonuçlanmıştır. ABD Baas rejiminin yıkılmasıyla Irak'ta askeri güç bulundurma imtiyazına kavuşmuştur. Suriye'de süreç "Arap Baharıyla (İsyanı)" başlamış ve ABD askeri gücü bölgeye yerleşmiştir. Libya'da ise süreç biraz daha farklı olarak işletilmiştir.

Libya'da kalkışma hareketleri 2011 yılının şubat ayında başlamıştır. İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin baskısıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1973 sayılı kararı almıştır. Bu karara göre Libya hava sahası Libya Silahlı Kuvvetlerine uçuşa yasak bölge olarak ilan edilmiştir. Bahse konu kararın oylaması sırasında Rusya, Çin, Almanya, Hindistan, Brezilya çekimser kalmıştır (O'Sullivan, 2018: 62).

Albay Muammer Kaddafi şubat ayında isyancıların başlattığı süreci kışkırtma olarak nitelendirmiştir. Libya Devletinin resmi yönetimine sahip olması münasebetiyle isyancıları terörist olarak tanımlamıştır. Yaptığı basın toplantılarında isyancıların dışarıdan desteklendiğini ve yönlendirildiğini ifade etmiştir. Albay Kaddafi isyancıları "Libya Halkının vatansever özelliklerini yansımayan insanlardır" ifadesiyle tanımlamıştır (Taylor, 2014: 143).

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Robert Gates 2011 yılında harekâtın isminin "Operation Odyssey Dawn" olduğunu açıklamıştır. Ayrıca yaptığı resmi açıklamada harekâtın kısa ve sınırlı olmasının öneminden bahsetmiştir. Robert Gates hedeflerinin Albay Kaddafi'nin Hava Kuvvetleri ve Hava Savunma Sistemlerinin imha edilmesiyle sınırlı olması gerektiğini ifade etmiştir (O'Sullivan, 2018: 64). Yapılan açıklamanın arkasında isyancılara sağlanacak yakın hava desteği örtülü olarak bulunmaktadır. Albay Muammer Kaddefi'nin Libya Ordusuna bağlı birlikleri tank ve uçak gibi ana muharebe sistemlerine sahip olduklarından savaşın gidişatı isyancıların aleyhine sonuçlanma ihtimali ortaya çıkmıştır. İşte bu nedenle savaşın gidişatını değiştirmek için havadan müdahale önem kazanmıştır.

3. Libya Harekâtı

NATO harekâtın bitiminde yaptığı resmî açıklamada Libya'ya müdahale sırasında üye ülkelerin hava kuvvetleri tarafından 9.000 görev uçuşunun (sorti) yapıldığı ve 5.900 hedefin vurulduğu ifade edilmiştir. Harekât sırasında Libyalıların ve tesislerin zarar görmemesi için hassasiyet gösterildiği beyan edilmiştir. Bombardımanın en yoğun olduğu 18-31 Mart 2011 tarihleri arasında görev uçuşlarının %75'lik bölümü İngiltere ve Fransa'nın ağırlıklı olarak katıldığı, İspanya, Danimarka, Kanada, İtalya ve Belçika'nın da katkı sağlamasıyla gerçekleştiği hava harekâtı şeklinde icra edilmiştir (O'Sullivan, 2018: 71).

Libya'da meydana gelen kalkışma ve isyan hareketi Suriye'den farklı şekilde gelişme göstermiştir. Henüz ilk günlerden itibaren ordunun belirli kısımlarında önemli ölçüde dağılma gözlemlenmiştir. Libya'nın doğu ve batı sınırları boyunca, Mısır ve Tunus sınırlarına yakın olan birlikler kendi içlerinde bölünmüş, rejime veya isyancılara destek vermiştir. Karışıklığın başlarında bir subay, adamlarının nerede olduğu sorulduğunda, yüzde 10'unun Kaddafi'ye katıldığını, yüzde 30'unun isyancılara katılmak için yer altına indiğini ve yüzde 60'ının da diğer askerlerle birlikte görevde kaldığını ve taraf tutmayı reddettiğini belirtmiştir (Taylor, 2014: 144).

Ordunun tutumu kadar isyancıların sayısı ve isyanın yayılma noktaları da oldukça ilginç göstergeler sunmaktadır. Tunus sınırındaki dağlık alana yakın kasabalar isyana silahlı olarak katılmaya 24 Şubat 2011 tarihinden itibaren başlamıştır (Lacher, 2020: 20). Kaddafi yönetimine karşı ülke içerisinde isyana katılanların sayısı 40.000 kişiden daha az olduğu yerel unsurlar tarafından tespit edilmiştir. Ancak, ülkedeki isyancı sayısı 200.000 bin rakamına ulaşmıştır. Libya'da yaşayanlar ve isyana katılanlar bile 160.000 kişinin nereden geldiğini ve bu sayının 200.000 rakamına nasıl ulaştığını anlayamayadıklarını belirtmiştir (Fraihat, 2016: 27). 160.000 kişi Libya'daki Kaddafi yönetimini değiştirmek isteyen Batılı güçler tarafından yönlendirilen Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın da desteğiyle ülkeye getirilmiş, finanse edilmiştir. Ulusal Geçiş Konseyi (The National Transitional Council (NTC)) 2012 yılını şubat ayında isyana katılanlara "bir defaya mahsus" olmak üzere ikramiye verileceğini bildirmiştir. Evli savaşıçılara 3.000 dolar, bekârsavaşıçılara 1.700 dolar para verilmiştir (Lacher, 2020: 27). Bu rakamlar açıklanan resmi rakamlardır. Ülke içinden veya dışından gelen isyancılara silah, mühimmat veren farklı ülkeler örtülü olarak maaş da vermiştir.

İsyancılara yardım eden Körfez ülkelerinin ve bu ülkeleri yönlendirenlerin Libya üzerinde farklı menfaat ve beklentileri vardır. Uygulanan ambargolar neticesinde Libya'nın ekonomik büyümesi durmuştur. Yatırımların yavaşlaması neticesinde aşiret yapısı ve petrolün ilk bulunduğu zamanlarda ülkeye gelen kontrolsüz göçün etkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Dışarıdan para ve eğitim yoluyla desteklenen unsurlar kalkışma hareketini başlatacak güce ulaşmaya yakınlaşmıştır. Buna rağmen rejimin devrilmesi bazı ülkelerin gönderdiği az sayıda özel kuvvet personeli ve yoğun hava desteğiyle başarılı olabilmıştır.

11 Eylül 2012 tarihinde ABD'nin sahadaki durumunu zora sokan gelişme olmuştur. Bingazi şehrindeki ABD Konsolosluğuna düzenlenen saldırıda ABD'nin Libya Büyükelçisi hayatını kaybetmiştir. Saldırıda üç elçilik çalışanı da öldürülmüştür. Olaylar İsraili yapımcı Sam Bacile'nin internette yayınlanan İslamiyet karşıtı filmine gösterilen tepkilerle başlamıştır. Büyükelçi Christopher Stevens Amerika Birleşik Devletleri'nin görev başında kaybettiği ikinci büyükelçi olmuştur (NTV Haber, 2012).

Büyükelçi Christopher Stevens isyanın başladığı ilk günden itibaren Libya Ulusal Geçiş Konseyi Özel Temsilcisi olarak görevini üstlenmiştir. 5 Nisan 2011'de bir Yunan kargo gemisiyle Libya'ya gidip, orada Kasım ayına kadar kalmıştır. Kendisine geçiş konseyi ile güçlü ilişkiler kurma ve Kaddafi rejimine karşı çarpışan grupların yapısını anlama görevi verilmiştir. Stevens Arap coğrafyasında öğretmenlikten diplomatlığa kadar farklı alanlarda görev almıştır. Aynı şekilde 2007 - 2009 yılları arasında da Büyükelçi Yardımcısı olarak Libya'da görev yapmıştır (Hürriyet, 2012).

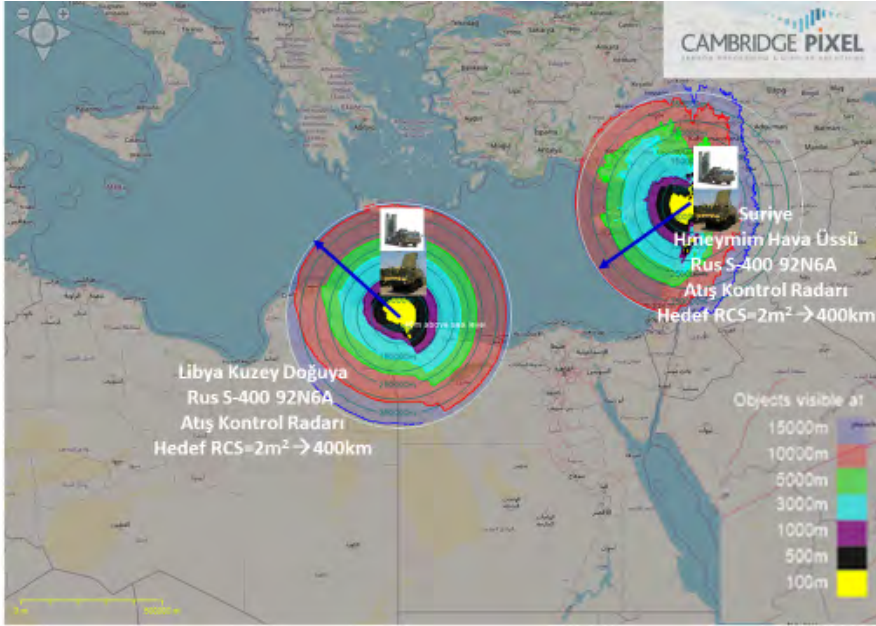
Büyükelçinin öldürülmesinin Amerika Birleşik Devletleri'nin iç siyasetindeki etkileri ve dış politikaya yansımaları oldukça fazla olmuştur. Büyükelçinin öldürülmesi hadisesi sahada görünürlüğü az olan Amerikan güçlerinin daha da azaltılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu tarihten sonra istihbarat faaliyetleri dışında sahaya inilmemeye başlanmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri ve Fransa bölgedeki etkinliğini daha da arttırmıştır. Bu açıdan sonuçlar 1993 tarihinde Somali'nin başkenti Mogadişu'da bir günde 19 Amerikalı askerin hayatını kaybetmesine benzerlikler göstermektedir. Bir günde kaybedilen asker sayısının fazla olması kamuoyunda tepki yaratmış ve askerlerin Somali'den çekilmesiyle sonuçlanmıştır.

4. Rusya'nın Etkinliğinin Artması

Amerika Birleşik Devletleri'nin Libya'daki görünürlüğü Büyükelçi Christopher Stevens'in saldırıya uğramasından sonra daha da azalmıştır. Azalan bu boşluktan Rusya yararlanmaya çalışmıştır. Rusya bu otorite boşluğunu Akdeniz'deki yayılma stratejisinin devam fırsatı olarak görmüştür. Rusya Suriye'de Sovyetler Birliği döneminden kalma Tartus Deniz Üssünü geliştirmiş ve Lazkiye'deki Hmeymim Üssünü elde etmiştir. Bu iki üs sayesinde Doğu Akdeniz'de etkinliğini arttırmıştır. Bu avantajını Libya'ya gönderdiği Rus Güvenlik Şirketi Wagner'e bağlı "paralı askerler" desteklemiştir (BBC News: 2021). Rusya her ne kadar bu paralı askerlerin ücretlerinin başka ülkeler tarafından verildiğini ifade etse de netice itibariyle askerler Rusya'nın bölgedeki varlığını kuvvetlendirmektedir. Kara gücüne ilave olarak Rusya tarafından Libya'nın El Cufra Hava Üssüne Mig-29 uçakları konuşlandırılmıştır. Söz konusu uçakların üzerinde Rusya'nın bayrağı olmasa da bu uçaklar Rus Hava Kuvvetleri mensubu pilotlar tarafından kullanılmaktadır.

Libya'da konuşlu yaklaşık 2000 Wagner Grubu silahlı personel (asker), ülkenin ortasındaki Cufra Hava Üssü'nün yanı sıra Sirte'deki El-Kardabiye Hava Üssü ile limanında faaliyet göstermektedir. Cenevre'de Birleşmiş Milletler liderliğinde sürdürülen görüşmeler neticesinde 23 Ekim 2020 tarihinde taraflar, yabancı savaşçıların 3 ay içinde ülkeden sınır dışına çıkarılması konusunda anlaşmıştır (The Guardian: 2020). Buna rağmen herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır.

Şekil 1: S-400 Füzesinin Hava Sahası Kapsama Alanı *1



Şekil 1’de S-400 Füzesinin Hava Sahası Kapsama Alanı haritasıyla, Rusya’nın Doğu Akdeniz’de konuşlu birlikleri sayesinde hava sahasını kontrol etme ve angajman imkân ve kabiliyeti sunulmuştur. Rusya’nın Doğu Akdeniz’de Rusya, Tartus Deniz Üssüne ilave olarak Suriye ve Libya’da kurduğu Hava Üsleriyle sıcak denizlere inmenin ötesinde Orta ve Doğu Akdenizde askeri gücünü ve etkinliğini arttırmıştır. Rusya’ya ait mevcut üslerde statükonun devam etmesi halinde ileride oluşabilecek gerginlikte Rusya Doğu Akdenizde hava sahasını da kontrol edebilecek veya kapatabilecek yeteneğe ulaşmıştır.

Arada bulunan boşluk uzun menzilli hava savunma sistemlerine sahip savaş gemileri ve savaş uçakları tarafından kapatılabilecektir. Hmeymim ve El Cufra Üslerine konuşlanan ve bundan sonra sayıları artarak konuşlanması muhtemel savaş uçaklarıyla Akdeniz Coğrafyasının Hava Sahasında varlık göstermeleri mümkün olabilecektir. Ayrıca söz konusu üs bölgeleri uzun menzilli ağır bombardıman uçaklarına konuşlanma ve ikmal yapma serbestisi sağlayan önemli kuvvet çarpanları olarak ortaya çıkacaktır. Libya krizinde de Suriye’de olduğu gibi Rusya düşük görünürlükte kalarak bölgede kalıcı üsler kazanmıştır.

* S-400 Füze Sisteminin 400 km.lik füze menzili ve hedefe kilitleme kabiliyeti dikkate alınarak hazırlanmıştır. Şekil üzerindeki renk kodları 2m²’lik radar görüntüsü veren uçağın S-400 radar ekranında etkili kilitleme irtifasını göstermektedir. (Çizimde Cambridge Pixel Programı kullanılmıştır)

5. Avrupa Ülkelerinin Çabaları

İngiltere Başbakanı David Cameron iç karışıklıklar başlar başlamaz Libya'ya müdahalenin bir an önce yapılması yönünde açıklamada bulunmuştur. Cameron durum diğer Arap ülkelerinin onayı veya katılımlarının beklenemeyeceği kadar acil olduğundan, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin süratle müdahalesinin gerektiğini belirtmiştir (O'Sullivan, 2018: 63).

Aslında bu aciliyetin arkasında İngiliz ve Fransızlar açısından yolunda gitmeyen kalkışma hareketi saklıdır. Libya Ordusunun başlattığı karşı taarruz neticesinde Batılı devletlerin sahada bulundurduğu az sayıda özel kuvvet mensubu ve isyan maksadıyla yetiştirilmiş yerel kadroların yenilmesi ihtimali ağırlık kazanmıştır. Özellikle Libya Ordusunun merkezde bulunan zırhlı birliklerini isyancı güçlere karşı kitle halinde kullanmaya başlama emareleri bu hızlı müdahale sürecini hızlandırmıştır. Avrupa Devletlerinin Libya isyanına hava gücü ağırlıklı destek vermiştir. Bu destek Kaddafi'nin devrilmesinden sonra başlayan iç savaşta deniz ablukasıyla devam etmiştir.

Avrupa Birliği Ülkeleri 07 Ekim 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 2146 sayılı kararını gerekçe göstererek "Sofya Harekâtını (Operation Sophia)" başlatmıştır. Harekâtın amacı görünürde "petrol kaçakçılığında, Libya Sahil Güvenlik Kuvvetlerini eğitmeye" kadar farklı maddeleri ihtiva etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 2292 sayılı kararıyla görev silah ambargosunuda kapsayacak şekilde genişletilmiştir (EUNAVFOR MED). Sofya harekâtının devamı niteliğinde 31 Mart 2020 tarihinde "İrini Harekâtı" (Operation İrini)" deniz harekâtına geçilmiştir (EUNAVFOR MED).

Aslında büyük resimde ABD, İngiltere, Fransa tarafından iki safhalı planlama yapılmıştır. Bunlardan birincisi hava taarruzları ve kiralanmış yerel savaşçılarla Kaddafi'nin devrilmesidir. İkinci safhada Libya'ya deniz ablulasıyla bir başka gücün silah göndererek olaylara müdahil olması engellenmesi ve istenilen kontrolün sağlanması olarak planlanmıştır. Harekât hedeflerinden biri olan yönetim/iktidar değişikliği bölümü gerçekleşmiştir. Buna rağmen kontrolün tamamen ele geçirilmesi sağlanamadığından nihai hedefe ulaşılamamıştır.

AB ülkeleri tarafından uygulanan deniz ambargosu Akdeniz'den Libya'yı abluka altına alırken, Birleşik Arap Emirliği hava yoluyla Mısır üzerinden Hafter yanlılarına sürekli askeri yardım malzemesi göndermeye devam etmiştir. AB askeri gemileri İrini Harekâtı kapsamında Yunanistan'nın da yönlendirmesiyle Türkiye'den Libya'ya giden ticaret gemileri aranmıştır (Euronews: 2020).

6. Türkiye

Türkiye tarihsel ve kültürel bağlarının olduğu Libya'ya olan ilgisini her zaman devam ettirmiştir. Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip ülke olan Türkiye Yunanistan'ın mantık dışı yaklaşımları sebebiyle deniz yetki alanları bakımından sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle Türkiye Doğu Akdenizde paydaşlarından biri olan Libya ile olan ilişkilerini arttırma çabasında girmiştir. Türkiye Libya'da Kaddafi'nin devrilmesinden sonra başlayan iç savaş sırasında Birleşmiş Milletlerin meşru yönetim olarak tanıdığı Trablusgarb yönetimini desteklemiştir. Kaddafi sonrası Fransa'nın başı çektiği ülkeler Libya'nın kontrolünü Hafter üzerinden sağlamaya çalışmaktadır.

Yunanistan da bunu fırsat bilerek Türkiye aleyhine olan Hafter ve taraftarlarını desteklemekte gayretindedir. 2019 yılında Türkiye-Libya arasında imzalanan "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması" ve "Güvenlik ve Askeri İşbirliği" anlaşmaları imzalanmıştır.

Türkiye'nin desteklediği ve BM tarafından tanınan resmi Trablusgarb Hükümeti, ülkenin batı bölgesinde hâkimiyeti sağlamıştır. Yunanistan Trablusgarb Hükümetini yıkarak anlaşmayı iptal ettirme çabasıdadır. Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Meis adasını kullanarak Türkiye'nin Akdeniz'e çıkışını kapatma gayretlerini Libya politikasıyla birleştirmeye çalışmaktadır.

Sonuç

Libya bulunduğu coğrafi konumdan kaynaklanan stratejik önemi sebebiyle elde bulunduran veya kontrol eden ülkeye avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle değişik gerekçeler üretilerek veya var olan olaylar bahane edilerek ülkeye dışarıdan müdahale edilmiştir. Akdeniz'de deniz ablukası yapılırken Mısır üzerinden Hafter güçlerine gerekli askeri yardım düzenli olarak yapılmaktadır. Bu harekâtlar aslında dolaylı olarak Libya'ya deniz yoluyla başka ülkelerin silah gönderilmesini engelleme çabasını da hedeflemiştir. Buna rağmen uluslararası camia konuyu görmezlikten gelmektedir. Türkiye'nin Trablus merkezli, Birleşmiş Milletlerce tanınmış resmi hükümetine yardım yapmasını gündeme getiren güçler bazı ülkelerin askeri malzeme desteğini gündeme getirmemektedir.

Libya'da halen süren iç savaş İtalya üzerinden Avrupa'ya olan göçün de artmasına sebebiyet vermiştir. Otorite boşluğunun olması nedeniyle Afrika'nın iç kısımlarında yaşayan insanlar da Avrupa'ya ulaşmanın yakın seçeneklerinden biri olan Libya-İtalya hattını kullanmaya çalışmaktadır. Yapılan deniz ablukasıyla Avrupa'ya giden göçmen sayısının artmasının önlenmesi çalışılmaktaysa da bundan yeterli sonuç alınmamaktadır.

Küresel güçler Orta Doğu coğrafyasında statükonun değişmesi yönünde çaba göstermeye başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti statükocu yaklaşımla hareket etmesine rağmen etrafında sürekli değişim rüzgârları estirilmiştir. Bu değişim gayretlerini kimlerin hedeflediği ve son tahlilde ulaşmak istedikleri durumun çok iyi şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Libya'da Bosna Hersek'te uygulanan model benzeri çoklu yönetim ve karar sistemi kurma çalışmaları devam etmektedir. Merkezi yönetimin olmadığı bu tip sistemler istenen bütünlüğü ve istikrarı sağlayamamaktadır.

ABD, Irak ve Afganistan tecrübelerinden sonra Libya'da doğrudan güç kullanmak yerine, NATO çatısı altında İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği müdahale konseptini tercih etmiştir. Bu müdahaleyi geriden liderlik yöntemiyle askeri ve siyasi olarak desteklemiştir. Bu desteğin en başında genel ve anlık istihbarat desteği gelmiştir. Bütün bu çabalara rağmen istediği sonucu alamamıştır. Geriden liderlikle kurmaya çalıştığı düzende tam başarı sağlayamamıştır. Batılı ülkeler tarafından NATO üyesi ve bölgede etkin olan Türkiye'nin etkinliğinin azaltılma gayreti, Rusya'nın Doğu Akdeniz Hava Sahasını kontrol edebileceği üslere sahip olmasıyla sonuçlanmıştır.

Fransa ve Yunanistan'ın başını çektiği bazı devletlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel ve akrabalık bağlarını olduğu Libya'da etkin olmasını istememesinin arkasında menfaat çatışması, tarihsel düşmanlıklar gibi farklı düşünceler vardır. Ancak; NATO'nun 2021 yılında öncelikli tehdit olarak değerlendirdiği Rusya'nın Libya'da üs kurmasına sessiz kalması ve bazı NATO üyesi ülkelerin halen Türkiye'nin bölgeden çekilmesine yönelik örtülü faaliyetler göstermesinin mantık, müttefiklik çerçevesinde açıklanması oldukça güçtür. Libya'da Türkiye'ye engel olmak isteyen ülkelerin çabaları Rusya'nın bölgeye yerleşmesiyle sonuçlanmıştır. NATO üyesi olan Türkiye'nin Libya'daki varlığı yerine Rusya'nın bölgeye yerleşmesine fırsat tanıyan ülkelerin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Dünya kamuoyuna bu politikalarını nasıl açıklayacakları, hangi gerekçeleri gösterecekleri beklenmektedir.

Araştırmanın Etik Yönü: Araştırma bir literatür derlemesi niteliği taşımakta olduğundan etik bazlı herhangi bir izin söz konusu değildir.

Çıkar Çatışması: Çalışma tek yazarlı olduğu için çıkar çatışması söz konusu değildir.

Yazar Katkıları: Çalışma tek yazarlı olduğu için yazarın katkı oranı %100'dür.

Kaynakça

- Fraihat, Ibrahim (2016). *Unfinished Revolutions Yemen, Libya, and Tunisia After The Arab Spring*. New Haven and London: Yale University Press. Genugten, Saskia Van (2016). *Libya in Western Foreign Policies, 1911–2011*. London: Springer Nature.
- Huntington, Samuel Phillips (2005). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (Çeviren: Mehmet Turhan, Y. Z. Cem Soydemir). İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Lacher, Wolfram (2020). *Libya's Fragmentation: Structure and Process in Violent Conflict*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- O'Sullivan, Susannah (2018). *Military Intervention in the Middle East and North Africa: The Case of NATO in Libya*. Abingdon: Routledge.
- Paoletti, Emanuela (2010). *The Migration of Power and North–South Inequalities: The Case of Italy and Libya*. Basingstoke/Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Taylor, William C. (2014). *Military Responses to the Arab Uprisings and the Future of Civil-Military Relations in the Middle East: Analysis from Egypt, Tunisia, Libya, and Syria*. New York: Palgrave Macmillan.

Elektronik Kaynaklar

- BBC News (2020, 12 Aralık). Lockerbie bombing: Alleged bomb-maker charged on 32nd Anniversary of Attack. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-55399551> / 22 Aralık 2022 tarihinde erişilmiştir.
- BBC News. (2021, 11 Ağustos). Wagner: Scale of Russian Mercenary Mission in Libya Exposed. <https://www.bbc.com/news/world-africa-58009514> / 11 Kasım 2022 tarihinde erişilmiştir.
- EUNAVFOR MED Operation İrini (Avrupa Birliği Deniz Kuvvetleri Akdeniz İrini Harekâtı). <https://www.operationirini.eu/about-us/> 16 Temmuz 2022 tarihinde erişilmiştir.
- EUNAVFOR MED Operation Sophia (Avrupa Birliği Deniz Kuvvetleri Akdeniz Sofya Harekâtı). <https://www.operationsophia.eu/about-us/> 18 Temmuz 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Euronews. (2020, 22 Aralık). ABD Adalet Bakanlığı, Lockerbie faciasının zanlısına yeni suçlamalar yöneltti. <https://tr.euronews.com/2020/12/22/abd-adalet-bakanl-g-lockerbie-facias-n-n-zanl-s-na-yeni-suclamalar-yoneltti> / 30 Ocak 2022 tarihinde erişilmiştir.
- Euronews. (2020, 23 Kasım). Türk Yük Gemisine Alman Fırkateyni Tarafından Yapılan Müdahaleye Ankara'dan Kınama. <https://tr.euronews.com/2020/11/23/turk-yuk-gemisine-alman-f-rkateynitaraf-ndan-yap-ilan-mudahaleye-ankara-dan-k-nama/> 11 Kasım 2022 tarihinde erişilmiştir.

- Finn, Peter (2001, 14 Kasım). 4 Convicted in '86 Berlin Night Club Bombing. The Washington Post <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2001/11/14/4-convicted-in-86-berlin-nightclub-bombing/677c82cd-05ea-413b-a274-1ce261473384/> 11 Nisan 2022 tarihinde erişilmiştir.
- <https://www.ntv.com.tr/dunya/abdninlibyabuyukelcisiolduruldu4dZRUsVblkOQNZIIrCccZw/> 30 Mayıs 2021 tarihinde erişilmiştir.
- Hürriyet.com.tr (2012, 13 Eylül). ABD'nin Libya Büyükelçisi Bingazi'de öldürüldü. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/abdnin-libya-buyukelcisi-bingazide-olduruldu-21445014/> 12 Haziran 2021 tarihinde erişilmiştir.
- NTV Haber. (2012, 30 Eylül). ABD'nin Libya Büyükelçisi öldürüldü.
- Tagliabue, John (1985, 28 Aralık). Airport Terrorists Kill 13 And Wound 113 At Israeli Counters In Rome And Vienna. The New York Times. <https://www.nytimes.com/1985/12/28/world/airport-terrorists-kill-13-and-wound-113-at-israeli-counters-in-rome-and-vienna.html/> 07 Şubat 2022 tarihinde erişilmiştir.
- The Guardian (2020, 23 Ekim). Libya's Rival Forces Sign Permanent Ceasefire At Un Sponsored Talks. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/23/libya-rival-forces-sign-permanent-ceasefire-at-un-sponsored-talks> / 11 Kasım 2022 tarihinde erişilmiştir.